



Voortijdig schoolverlaten en risicjongeren

Een jongere tussen 12 en 23 jaar die het onderwijs verlaat zonder startkwalificatie wordt beschouwd als voortijdig schoolverlater. Een startkwalificatie betekent een diploma op minimaal havo-, vwo- of mbo2-niveau. Dit niveau wordt noodzakelijk geacht om goed te kunnen functioneren in de maatschappij en als een goede start voor vervolgonderwijs en werk.

De groep voortijdig schoolverlaters bestaat uit de volgende zeer diverse groepen:

Klassieke risicoleerlingen: jongeren bij wie het vermogen om een startkwalificatie te halen ontbreekt, de 'niet-kunners', of jongeren die dit vermogen wel hebben, maar bij wie de omstandigheden het zeer moeilijk maken om onderwijs te volgen, de 'verhinderden' of 'overbelasten'.

Opstappers: jongeren zonder probleemgeschiedenis die door een combinatie van factoren in de jongere zelf, in de school of in de context toch het onderwijs verlaten. Dit zijn de 'geruisloze uitvallers', omdat de uitval vooraf niet te voorspellen is.

Overbelaste leerlingen: leerlingen die wel gemotiveerd zijn, maar bij wie door een stapeling van beperkte vaardigheden en/of chronische sociale en emotionele problemen de gang naar het diploma een uitputtingsslag wordt waarin zij vroeg of laat het onderspit delven.

Startkwalificatie niet behaald



Nederland

5%



Amsterdam

8,5%

Er zijn aanzienlijke verschillen tussen jongeren met en jongeren zonder startkwalificatie. Jongeren zonder startkwalificatie zijn twee maal zo vaak werkloos als jongeren die wel een startkwalificatie hebben en als zij wél werk vinden, is dit vaak op tijdelijke basis. Daarnaast gaat voortijdig schoolverlaten relatief vaak samen met andere problemen, zoals sociale uitsluiting, schulden, criminaliteit en verslaving. Jonge mannen en jongeren van niet-westerse herkomst lopen het grootste risico op voortijdig schoolverlaten en jeugdcriminaliteit. Uitval laat zich echter niet altijd voorspellen. Jongeren voor wie veel risicofactoren gelden, kunnen zonder problemen een diploma halen, terwijl anderen zonder risicofactoren het onderwijs juist voortijdig verlaten.

In het voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo) zijn de meeste leerlingen leerplichtig en is het uitvalpercentage laag, landelijk in 2015 rond de 0,5%. In het mbo is de uitval met gemiddeld 5% aanzienlijk hoger. Hoe lager het mbo-niveau, hoe hoger de uitval.

Factoren die van invloed zijn op voortijdig schoolverlaten

1. de leerling



lage intelligentie



gedragsstoornissen



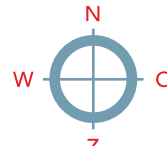
gebruik alcohol, cannabis



onjuiste studiekeuze



geslacht: meer jongens



afkomst



hoge leeftijd

2. de ouders



lage intelligentie



lage interesse en verwachtingen



lage sociale klasse

3. de school



verstedelijking



grootte van de klas



diversiteit

4. de maatschappij



recessie



jeugdwerkloosheid



armoede

In Amsterdam wonen, net als in de andere grote steden, meer risicojongeren en zijn de uitvalpercentages hoger, voor het mbo bijvoorbeeld 8,5%. Kwetsbare jongeren die vanuit het praktijkonderwijs, het voortgezet speciaal onderwijs of de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo doorstromen, presteren in Amsterdam wel goed. Ze halen net zo vaak hun diploma in de tijd die ervoor staat als jongeren die niet tot de kwetsbare groep behoren. Ook stoppen ze niet vaker voortijdig met de opleiding. Een uitzondering hierop vormen kwetsbare meisjes in de techniek, die wel vaker voortijdig stoppen.

Overigens maken veruit de meeste jongeren hun school af en halen een startkwalificatie. En driekwart van de jongeren zonder startkwalificatie vindt toch een baan, terwijl een derde van de voortijdige schoolverlaters binnen enkele jaren terugkeert naar het onderwijs om alsnog een startkwalificatie te halen. Het probleem is misschien niet heel groot, maar het concentreert zich wel op de lage onderwijsniveaus en bij jongeren die wonen in probleemaccumulatiegebieden.

Oorzaken

Factoren die van invloed zijn op voortijdig schoolverlaten kunnen liggen in kenmerken van de leerling (geslacht, leeftijd, etniciteit, intelligentie, motivatie), van de ouders (onderwijsniveau, sociale klasse, interesses en verwachtingen), van de school (verstedelijking, klasgrootte, diversiteit van de school en in de klas) en van het maatschappelijk bestel (economische groei, jeugdwerkloosheid, armoedebestrijding, integratie van nieuwkomers en leerplicht). Zo vallen jongens, oudere leerlingen, cognitief minder sterke leerlingen en leerlingen met een migrantenachtergrond vaker uit. En leerlingen met hoger opgeleide ouders die onderwijs belangrijk vinden, lopen minder risico op voortijdig schoolverlaten. Vaak is er niet één specifieke reden voor uitval, maar is er een stapeling van factoren.

Terwijl de prestaties van jongens en meisjes op de basisschool (citotoets) nog vergelijkbaar zijn, verlaten jongens vaker voortijdig het vervolgonderwijs en volgen vaker speciaal onderwijs. Er zijn driemaal zoveel jongens als meisjes in het speciaal onderwijs en de verschillen zijn het grootst voor kinderen met ernstige gedragsstoornissen. Gedrags- en ontwikke-

lingsproblemen kunnen ertoe leiden dat leerlingen de opleiding voortijdig verlaten. Dat meisjes het onderwijs over het algemeen soepeler doorlopen dan jongens zou te maken kunnen hebben met de huidige inrichting van het onderwijs die vriendelijker lijkt voor meisjes dan voor jongens. Er is veel aandacht voor vaardigheden waarin meisjes van nature beter zijn, zoals zelfstandig werken, samenwerken, plannen en reflecteren. Meisjes zouden een neuropsychologische voorsprong hebben op jongens in de ontwikkeling van deze vaardigheden.

Een belangrijke reden voor voortijdig schoolverlaten is een verkeerde studiekeuze. Een juiste studie- en beroepskeuze is ingewikkeld voor jongeren. Het vraagt inzicht in eigen aanleg en interesses, maar ook informatie over soorten werk en beroepen. Ook op het mbo waar de keuze voor een beroepsrichting al gemaakt is, komen twijfel en switchen van opleiding veel voor, vooral in de sector Economie & Handel. Ten slotte laat onderzoek een verband zien tussen middelengebruik (alcohol, cannabis) en problemen op school. Vooral vroeg en zwaar gebruik zijn relatief sterke indicatoren voor verminderde schoolprestaties, spijbelen en voortijdig schoolverlaten. Het middelengebruik op zichzelf voorspelt nog weinig, maar het verband wordt sterker wanneer middelengebruik is verweven met een leefsituatie en sociale context met minder ouderlijk toezicht, vrienden die gebruiken, frequent politiecontact en zich niet thuis voelen op school.

Aanpak

De overheid probeert al jarenlang het voortijdig schoolverlaten terug te dringen. In Europees verband is afgesproken om het aantal voortijdig schoolverlaters in 2020 teruggebracht te hebben naar 10% of minder. De uitvoering van het landelijk beleid is belegd bij 39 Regionale Meld- en Coördinatiepunten (RMC's). Het ministerie sluit periodiek convenanten af met iedere regio om het voortijdig schoolverlaten terug te dringen. RMC's hebben de opdracht om vroegtijdige schoolverlaters te signaleren, contact met hen te leggen en hen terug te leiden naar school of werk. Daartoe zijn netwerken opgezet van scholen, leerplichtambtenaren, gemeenten en RMC-coördinatoren.

Het RMC van de Agglomeratie Amsterdam heeft in het convenant 2012-2015 met het Ministerie van OCW de volgende maatregelen afgesproken:

1. preventief aanpakken van schoolverzuim, onder andere door het vergroten van ouderbetrokkenheid;
2. aanpak van ziekteverzuim in het mbo;
3. optimaliseren van de doorstroom van leerlingen in het vo en mbo;
4. leren/werken in v(mb)o en mbo en aansluiting op de arbeidsmarkt;
5. intensieve en persoonlijke aandacht voor (zwaar) overbelaste jongeren.

Het laatste onderdeel omvat 75% van de totale subsidie van 21,9 miljoen euro voor de periode van drie jaar en behelst een dekkend aanbod van zogeheten plusvoorzieningen met daarin coaches en trajectbegeleiders en reboundvoorzieningen gericht op terugkeer in het onderwijs of begeleiding naar de arbeidsmarkt. Ook het optimaliseren van samenwerking tussen alle relevante partners en belanghebbende partijen hoort hierbij. Een plusvoorziening is een combinatie van hulpverlening, onderwijs en zo nodig arbeidstoeleiding. Plusvoorzieningen bestaan er in verschillende vormen, zo zijn in het ROC van Amsterdam in alle docententeams pluscoaches aangesteld om extra begeleiding te geven aan overbelaste jongeren ter voorkoming van schooluitval. Onderzoek laat zien dat Amsterdamse mbo'ers die deelnemen aan plusvoorzieningen beter presteren en dat de uitvalpercentages lager zijn dan gemiddeld.

Behalve plusvoorzieningen wordt ook buitenschoolse 'mentoring' ingezet om jongeren te ondersteunen en schooluitval te voorkomen. De meeste mentorinitiatieven richten zich op risicojongeren die problemen hebben op psychosociaal vlak, zoals verslaving, dakloosheid of overbelasting door mantelzorg. De mentor is meestal een volwassene buiten de school die al dan niet als vrijwilliger een jongere individueel begeleidt op regelmatige basis. Een bekend voorbeeld in Amsterdam is het mentorproject GOAL!

Ten slotte bestaan er ook curatieve maatregelen voor voortijdige schoolverlaters in de leeftijdscategorie van 18 tot 23 jaar die gericht zijn op het alsnog behalen van een startkwalificatie, zoals trajecten voor Eerder Verworven Competenties (EVC) en individuele afspraken met grote werkgevers.

Resultaten mentortrajecten

Zowel uit internationaal onderzoek als uit onderzoek in Nederland blijken de effecten van mentorprogramma's zeer bescheiden voor de meeste jongeren en een flink deel van de mentorrelaties overleeft de beginfase niet. Maar vooral risicojongeren lijken wél profijt te hebben van mentorprogramma's, mits deze programma's goed zijn georganiseerd.

Het drie jaar durende programma Kansen Voor Jongeren (2012-2015) van het Oranje Fonds heeft vijftien mentorinitiatieven ondersteund om jongeren tussen de 18 en 23 jaar alsnog een startkwalificatie te laten halen, waaronder twee Amsterdamse initiatieven, Kamers met Kansen en Streetpro. Hoewel niet alle vijftien initiatieven in alle opzichten succesvol waren, noemen jongeren zelf de volgende in alle opzichten positieve resultaten:

1. vergroting zelfvertrouwen en beter zelfbeeld;
2. verbetering metacognitieve vaardigheden, zoals eigen regie en zelfstandigheid;
3. verbetering sociale en communicatieve vaardigheden, zoals samenwerken, zich openstellen voor anderen;
4. verbreding sociaal netwerk, denk aan meer vrienden en contacten in de wijk;
5. leefsituatie op orde, meer structuur;
6. verbeterde loopbaanvaardigheden en toekomstoriëntatie;
7. meer motivatie en een positieve instelling.

Kleinschalig Nederlands interviewonderzoek rapporteert vergelijkbare resultaten. De literatuur benadrukt alom het belang van een goede uitvoering van de programma's. Goed uitgevoerde programma's kunnen veel opleveren, terwijl slecht uitgevoerde programma's een averechts effect kunnen hebben, juist bij kwetsbare groepen.

Als succesfactoren voor mentorprogramma's wordt gewezen op de volgende aspecten:

- Het programma kent een duidelijke doelgroep en doelstelling, heeft een gestandaardiseerde aanpak en is ingebed in een organisatie. De voortgang wordt bijgehouden in een volgsysteem.
- De jongere heeft een duidelijk doel en leervraag voor de mentoring.
- Er is een zorgvuldige match tussen mentor en jongere onder andere op interesse en doelstelling.
- Deelname is vrijwillig voor zowel de mentor als de jongere.
- Mentoren zijn zorgvuldig geselecteerd en getraind, komen afspraken na, geven betrouwbare informatie, kennen de weg (hulpverleningsinstanties, onderwijs, werk) en zijn in staat zijn om een vertrouwensband op te bouwen.
- Het betrekken van ouders kan bevorderlijk zijn.

Meer informatie en bronnen

DuBois, D.L., Portillo, N., Rhodes, J.E., Silverthorn, N. & Valentine, J.C. (2011). *How effective are mentoring programs for youth? A systematic assessment of the evidence*. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(2) 57-91.

Eimers, T., m.m.v. Bekhuis, H. (2006). *Vroeg is nog niet voortijdig: Naar een nieuwe beleidstheorie voortijdig schoolverlaten*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Levels, M., Belfi, B. & Velden, R. van der (2015). *De jongens tegen de meisjes. Gendersverschillen in studiesucces: een literatuurstudie naar verklarend mechanismen en contexten*. Maastricht: ROA.

ROA (2011). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2010*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht: Universiteit Maastricht.

Traag, T. & Marie, O. (2011). *Voortijdig schoolverlaten, werkloosheid en delinquentie: cumulatieve risicogedrag onder jongeren in Nederland*. *Sociaaleconomische trends*, 4/2011, 15-19.

Witte, K. de, Cabus, S., Groot, W. & Maassen van den Brink, H. (2014). *Voortijdig schoolverlaten*. Rapportage van TIER/Platform 31. Maastricht: Tier Universiteit Maastricht.

Op www.vsvverkenner.nl is actuele informatie te vinden met landelijke en regionale cijfers over voortijdig schoolverlaten. De website www.aanvalopschooluitval.nl bevat informatie over de aanpak en beleidsontwikkelingen rond voortijdig schoolverlaten.

Voor informatie over de Amsterdamse mentorinitiatieven zie www.kamersmetkansenamsterdam.nl en www.streetpro.nl

Régina Petit

rpetit@kohnstamm.uva.nl

Henk Sligte

hsligte@kohnstamm.uva.nl

©2016